

RITUAL FUNERARI I SOCIETAT DURANT LA PRIMERA EDAT DEL FERRO AL VALLÈS. EL PLA DE LA BRUGUERA-CENTRE DE DISTRIBUCIÓ SONY (CASTELLAR DEL VALLÈS)¹

XAVIER CLOP I GARCIA
JOSEP-MIQUEL FAURA I VENDRELL

INTRODUCCIÓ

La Primera Edat del Ferro abasta, a Catalunya, bona part del segle VII aC i aproximadament la primera meitat del segle VI aC. Durant aquest període de temps, que comprèn de cent a cent-cinquanta anys, les estructures socials i econòmiques de les comunitats indígenes registren un conjunt d'importants transformacions que comprenen aspectes tan diversos com la introducció de nous tipus de manufactures, com per exemple estris de ferro o vasos de ceràmica fets a torn, o l'acceleració dels processos de desigualtat social. Emmarcada en un llarg procés històric que s'inicià al final del II mil·lenni aC, la Primera Edat del Ferro constitueix un període clau per a definir les bases sobre les quals es fonamentarà, a partir de la meitat del segle VI aC, la cultura ibèrica.

El Vallès és una extensa i fèrtil plana que compta amb unes excel·lents condicions que han afavorit l'ocupació humana en diversos períodes de la Prehistòria Recent, com per exemple durant la

Primera Edat del Ferro. Les seves magnífiques condicions ecològiques permeten el desenvolupament de qualsevol activitat vinculada amb la subsistència, mentre que la seva excel·lent situació geogràfica facilita els contactes amb grups més o menys allunyats, des del litoral al Prepirineu, els Pirineus o fins i tot més enllà.

Les evidències arqueològiques sobre la Primera Edat del Ferro que s'han localitzat fins aquest moment al Vallès comprenen més d'una vintena de jaciments, de característiques funcionals i documentals diferents (figura 1). Fins a la dècada dels 80, la localització d'aquests jaciments havia estat vinculada en general a la realització de treballs agrícoles. A partir d'aquesta dècada, les grans obres d'infraestructura (carreteres, polígons industrials...) que es fan al Vallès han permès la localització de nous jaciments d'aquesta cronologia. La realització de campanyes d'excavació d'urgència ha fet possible documentar-los i estudiar-los, amb la incorporació de nous tipus d'anàlisis (estudis paleoambientals, estudis de fauna, estudis metal·logràfics, etc.).

¹ Aquest article ha estat realitzat a partir del text de la conferència que, amb el mateix títol i dins del curs «El Neolític al Vallès», vàrem realitzar el dia 4 de març de 1997 al Mu-

seu d'Història de Sabadell. Volem agrair al Museu d'Història haver-nos convidat a participar en l'esmentat curs.

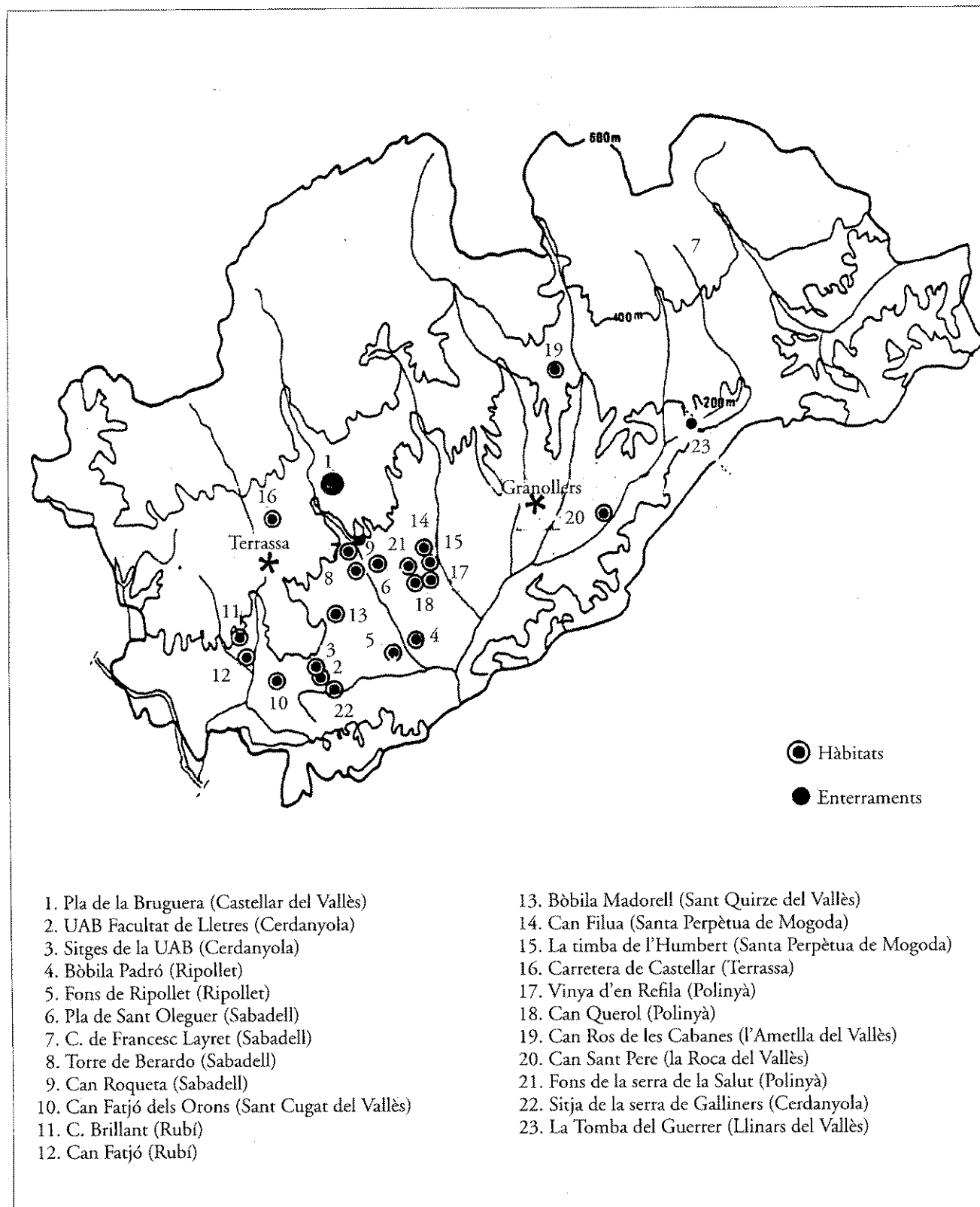

FIGURA 1. Situació dels jaciments de la Primera Edat del Ferro localitzats fins ara al Vallès.

Globalment, les dades aportades per aquestes descobertes recents han permès ampliar i millorar el nostre coneixement de les característiques de l'ocupació i explotació del Vallès durant els segles VII-VI aC.

La recerca sobre la Primera Edat del Ferro al Vallès, a diferència del que succeeix en d'altres zones de Catalunya, havia presentat tradicionalment un important buit pel que fa al coneixement de les pràctiques funeràries. La troballa i l'excavació a la dècada dels 90 de la necròpolis del Pla de la Bruguera, en terrenys del Centre de Distribució Sony (Castellar del Vallès), ha permès documentar i estudiar de manera molt completa diversos aspectes relacionats amb les pràctiques rituals utilitzades durant aquest període, alhora que s'han pogut plantejar diverses hipòtesis a l'entorn de la possible estructura social de les comunitats assentades en aquesta zona durant la transició del segle VII a VI aC.

L'OCUPACIÓ DEL TERRITORI

Per a poder fer una adequada contextualització de les dades aportades pel Pla de la Bruguera és necessari, però, conèixer les característiques generals de la resta d'aspectes que conformen les activitats de producció i reproducció dels grups humans que visqueren en aquesta zona i època. Així, doncs, començarem per fer un breu repàs del que coneixem del «món dels vius» per poder contextualitzar millor després les dades que ens aporta el «món dels morts».

Des de finals del II mil·lenni aC i a nivell general, un dels fets que més crida l'atenció és l'existència de diferents models d'ocupació de l'espai, cosa que ens permet poder distingir diferents zones a Catalunya. Aquesta diversitat de models posa de manifest la inexistència d'una suposada unitat cultural derivada de la forta influència que suposà l'arribada dels Camps d'Urnes, hipòtesi que s'havia mantingut durant molt de temps.

De les diferents zones que es poden definir a partir de la forma d'ocupació de l'espai, el Vallès es situa a la zona costanera central, juntament amb el Maresme, el Barcelonès, el Baix Llobregat i el Penedès (PONS, MAYA, BUXÓ, 1989), zona que presenta característiques molt similars a les de l'àrea

costanera més septentrional de Catalunya, és a dir, l'Empordà.

En les àrees costaneres de Catalunya no s'ha documentat, fins ara, l'existència d'assentaments d'habitació concentrats de caràcter protourbanístic, a diferència del que passa en zones de l'interior del país. Això pot estar relacionat amb el fet que les construccions de refugis artificials es fessin, en aquestes zones, exclusivament amb materials lleugers, especialment fusta i terra, que molt difícilment deixen evidències que perdurin amb el pas del temps.

Actualment, la vintena llarga de jaciments que podem situar dins de la Primera Edat del Ferro al Vallès (figura 1) semblen definir, per la seva localització topogràfica, unes estratègies d'ocupació de l'espai que cal posar en relació més aviat amb aspectes de control de zones potencialment molt productives i amb característiques microclimàtiques determinades, que no pas amb preocupacions defensives (MAYA, 1990). Es tracta, en general, de llocs situats a les parts altes o els vessants de turons suaus i assolellats, sempre propers a cursos d'aigua i a zones molt aptes per al conreu. La quantitat i les característiques dels jaciments documentats fins ara semblen indicar que continuà la tendència iniciada al voltant del 1000 aC d'increment progressiu en el nombre de llocs d'habitació a l'aire lliure, fins que al voltant del 600 aC es registraria una autèntica eclosió demogràfica en aquesta zona (MAYA, 1990), reflex, ben segur, de l'important desenvolupament socioeconòmic d'aquests grups.

Pel que fa a les evidències que per ara han servit per documentar les particularitats de l'ocupació de l'espai en aquesta zona, s'ha de dir que la gran majoria dels jaciments de la Primera Edat del Ferro d'aquesta comarca es caracteritza per tractar-se d'agrupacions més o menys nombroses de fosses excavades al subsòl i que presenten formes, dimensions i continguts diferents. Aquest tipus d'estructures té una llarga tradició d'utilització al Vallès, ja que les podem trobar des del Neolític Antic (FIGOLS, 1992) fins al món ibèric (PONS, 1990). Si bé la seva funció primària és normalment difícil de precisar, la seva funció secundària ha estat, en la majoria dels casos, la d'abocador de deixalles de diferent tipus (restes de menjar, neteja de llars de foc, frag-

ments de molins, terrissa trencada, cendres, etc). Molt sovint, els jaciments són formats únicament per aquestes fosses excavades, i no queda clar si es tracta d'estructures que es trobaven originalment incloses en el perímetre de les zones d'habitació o en punts més o menys allunyats d'aquestes (propres als camps de conreu, per exemple).

FOSES DEFINIDES COM A FONDS DE CABANA O D'HABITACIÓ

L'únic testimoni directe d'una estructura d'habitació d'aquest període al Vallès ha estat localitzat al jaciment de Can Roqueta (Sabadell) (BOQUER, GONZÁLEZ, MERCADAL, RODON, SÁEZ, 1991). Les evidències conservades han permès constatar l'existència d'una estructura arrodonida, amb un fons de base aplanada i parets de tendència corba, recta o oberta, on destaca la presència d'una possible llar de foc de tipus pla limitada per pedres o d'altres elements.

La descoberta i l'excavació de l'hàbitat de Can Bertran (Cerdanyola del Vallès) (FRANCÉS, 1992), que cronològicament es situa en un moment lleugerament anterior al que aquí ens interessa (entre 900-700/650 aC, és a dir, al Bronze Final III), ha permès conèixer diversos trets estructurals que ens poden il·lustrar quines devien ser les característiques d'un tipus particular d'habitable que perdura fins a la Primera Edat del Ferro.

A Can Bertran s'ha documentat l'existència d'una estructura de forma oval, de 3'80 m per 1'15 m de mesures màximes, semiexcavada en el terreny i de perfil còncav i vores obertes. En aquesta estructura cal destacar especialment la presència de dos elements particulars: a) un possible forat de pal de 12 x 14 cm, situat al costat nord-oest de l'estructura i que podria ser l'encaix a terra d'un possible pal de sosteniment de la coberta; b) una possible llar de foc, del tipus fogar pla, situada a l'extrem sud-est de l'estructura.

L'hàbitat de Can Bertran ha estat interpretat com un fons de cabana o de tenda, que devia formar part d'una estructura d'habitació composta per una cubeta excavada a terra i que devia ser coberta per un sostre aguantat amb pals drets sobre els quals hi devia haver una biga carenera. Aquesta estructura

sembla ser el producte d'una ocupació ocasional d'aquest indret per part d'un petit grup d'individus, com ho assenyalaria la mínima organització de l'espai i les minses evidències d'activitats desenvolupades en aquest indret que s'han recuperat i que no ens permeten aclarir si es tracta d'una ocupació vinculada a pràctiques agrícoles o ramaderes (FRANCÉS, 1992).

Evidències com les de Can Roqueta o Can Bertran ens serveixen per a constatar l'existència durant tota la primera meitat del primer mil·lenni aC d'un cert tipus d'utilització de l'espai, en forma de cabanes aïllades on un grup molt reduït de persones hi devia fer una estada relativament breu. Són habitacles que devien ser utilitzats per petits grups, potser de tipus familiar, per a desenvolupar activitats relacionades amb les activitats de conreu o bé com a possibles refugis temporals de pastors (MAYA, 1993).

De fet, però, ara com ara ens falta documentar l'existència d'altres possibles formes d'estructuració de l'espai per viure-hi, com podrien ser per exemple l'existència d'autèntics poblats o d'unitats d'habitació aïllats, però d'ocupació estable en el temps (similars al model que representen les cases de pagès). Així mateix, de moment desconeixem la possible utilització de coves en les zones muntanyoses de la comarca del Vallès.

En tot cas, l'evolució de l'hàbitat durant la primera Edat del Ferro possiblement representi un pas intermedi entre els patrons d'assentament de caire dispers, que havien caracteritzat bona part de l'Edat del Bronze de la depressió, cap a les formes protourbanes pròpies de la iberització. Les troballes arqueològiques semblen apuntar l'existència d'una certa diversitat i densitat dels nuclis d'habitació, indicatiu que es tracta de comunitats cohesionades i en expansió, abocades a un creixent procés de territorialització, de proliferació dels assentaments i d'establiment de xarxes jeràrquiques (FRANCÉS, 1995).

FOSES DEFINIDES COM A ESTRUCTURES D'EMMAGATZEMATGE I CONSERVACIÓ D'ALIMENTS

Les fosses excavades al subsòl constitueixen el gruix de les evidències d'estructures de la Primera

Edat del Ferro al Vallès. Si bé es tracta, com ja hem dit, d'estructures que podem trobar en diferents períodes de la Prehistòria Recent del Vallès, és sobretot a partir d'un moment ja avançat del Bronze Final quan les fosses destinades a l'emmagatzematge de diferents tipus de productes comencen a proliferar de manera prou significativa. Aquestes fosses, que presenten formes i mesures variables, normalment apareixen escapçades de forma més o menys important a la part superior a conseqüència dels treballs agrícoles desenvolupats fins fa pocs anys.

En comparar les característiques d'aquestes estructures amb les d'estructures similars conegudes, en cronologies anteriors s'aprecia un clar increment tant del seu nombre com de la seva capacitat, fet que sens dubte s'ha de posar en relació amb un increment del volum dels productes a contenir i a conservar (FRANCÉS, 1995). Aquestes fosses les podem trobar aïllades, com per exemple al jaciment del Pla de la Bruguera IV (Castellar del Vallès), tot i que normalment se les troba formant agrupacions més o menys nombroses, com seria els casos de les sitges de la Universitat Autònoma de Barcelona (Cerdanyola del Vallès), Can Roqueta (Sabadell) o Bòbila Madurell-Can Feu (Sant Quirze del Vallès).

En general, la funció original d'aquestes estructures és difícil de precisar ja que normalment apareixen farcides per materials amortitzats que finalment són llençats en aquestes fosses. Així hi podem trobar ceràmiques, indústria lítica, molins, restes de fauna, etc. Fins i tot en algun cas s'ha utilitzat com a lloc d'enterrament, com per exemple en el cas de l'estructura D-22 de la Bòbila Madurell (Sant Quirze del Vallès), on es va localitzar un individu infantil en connexió anatòmica.

Malgrat això, la troballa d'alguns elements vegetals, com grans de blat o d'ordi, o d'elements vegetals recol·lectats, com aglans, sembla que permeten donar suport a la idea que originalment es tractaria de sitges o dipòsits excavats per emmagatzemar cereals i potser fruits secs (MARTÍN *et alii*, 1988). Els mecanismes físico-químics que fan possible la utilització d'aquestes fosses com a sitges per emmagatzemar productes vegetals han estat determinats experimentalment, amb experiències que

ens han mostrat l'eficàcia d'aquest sistema si la fossa és feta en un terreny sec, no inundable. L'estudi realitzat al jaciment de les sitges de la Universitat Autònoma de Barcelona (Cerdanyola del Vallès) (MAYA, 1985; FRANCÉS, 1995) permet fer-nos una idea sobre la possible estratègia d'utilització d'aquests dipòsits i s'ha proposat a partir de la morfologia i capacitat d'aquestes estructures quina podria ser la previsió de la reserva, ja sigui a mitjà o a llarg termini i, per tant, si es tracta en cada cas de sitges destinades a contenir reserves col·lectives o comercials, o bé si es tracta de reserves de caire familiar, de tipus rebost (FRANCÉS, 1995).

En aquest jaciment s'ha documentat l'existència de diversos dipòsits de gran capacitat que no oferien cap problema per a ser interpretats com a sitges. Són estructures de secció troncocònica i fons pla, amb diàmetres de base superiors als 2 m. El volum mínim calculat oscil·la entre 2.430 i 3.144 litres, i han estat interpretades com a possibles reserves a llarg terme. Al costat d'aquests dipòsits d'una certa capacitat, se n'han localitzat d'altres que tenen un volum que oscil·la entre els 200 i els 700 litres, sensiblement inferiors a les sitges anteriors i que s'interpreten com a petits dipòsits complementaris on es devia guardar una quantitat de gra relativament petita per a l'autoconsum i que, per tant, devien tenir una funció de rebost (FRANCÉS, 1995).

Dels diferents elements que es poden trobar al farciment produït per l'ús secundari d'aquestes estructures com a abocadors, cal destacar la presència d'elements que tenen relació amb activitats constructives. Aquestes evidències s'han localitzat en jaciments com les sitges de la Universitat Autònoma de Barcelona, la Bòbila Madurell o Can Roqueta. En general, es tracta de fragments de tovot i de fang amb empremtes de branques o canyes que permeten afirmar que formaven part de l'arrebossat de sostres o parets. Cal recordar que l'aparició d'autèntics tovots en forma de paral·lelepípedes amb mesures més o menys normalitzades és una tècnica constructiva que es generalitza a Catalunya a partir de la Primera Edat del Ferro, encara que en la zona més occidental de Catalunya sembla que ja hi ha precedents des del segle VIII aC (FRANCÉS, 1995).

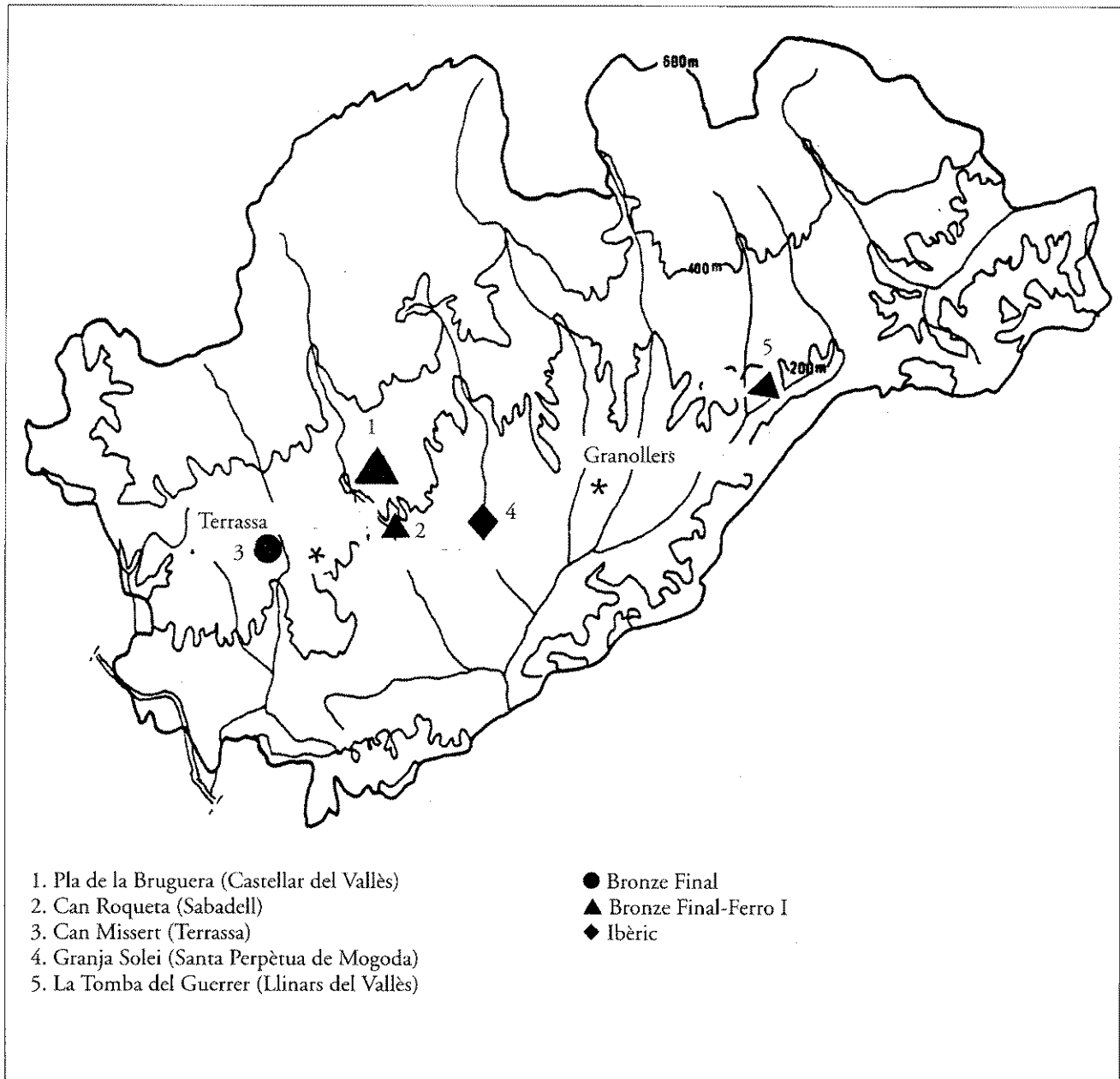

FIGURA 2. Situació dels jaciments funeraris de la primera meitat del I mil.lenni aC localitzats al Vallès.

La primera possibilitat que es planteja a l'entorn de la funcionalitat d'aquests elements constructius és, lògicament, la de relacionar-los amb una possible presència propera de construccions vinculades a l'estada d'éssers humans, com per exemple cabanes. Malgrat això, potser caldria tenir en compte d'altres possibilitats, com per exemple que es tracta d'evidències que podrien formar part

de petites construccions aèries, de funcionalitat a determinar, vinculades amb les estructures d'emmagatzematge. En aquest sentit és molt interessant la troballa de 7 possibles forats de pal que envoltaven per un dels seus costats una estructura d'emmagatzematge al jaciment de Can Roqueta (BOQUER, GONZÁLEZ, MERCADAL, RODON, SÁEZ, 1991).

LES ACTIVITATS SUBSISTENCIALS

La presència al Vallès d'aquestes estructures vinculades amb la conservació de productes comestibles porta a plantejar quines eren les característiques de les activitats vinculades a la producció de la subsistència en aquests grups de la Primera Edat del Ferro.

De fet, les dades aportades pels estudis paleobotànics que s'han realitzat fins ara han permès constatar que durant la Primera Edat del Ferro s'observa una clara tendència, que s'accentuarà en el món ibèric, vers el predomini dels sistemes d'explotació agrícola, que esdevindrà la manera més important d'adquisició dels recursos alimentaris per part dels grups que vivien en aquesta zona (BUXÓ, ALONSO, CANAL, CATALÀ, ECHAVE, GONZÁLEZ, 1995).

En aquest sentit, un dels trets més remarcables és el significatiu augment en el nombre de taxons de plantes cultivades que s'han pogut identificar en el registre arqueològic. En particular, la Primera Edat del Ferro destaca per una extensió de diverses espècies de cereals particularment adequades per a l'explotació i el consum. Així, la civada vestida i el blat comú, i amb menor intensitat la civada nua, són les espècies més importants dins d'aquest procés d'intensificació de les pràctiques agrícoles. Al costat d'aquestes, trobem també un important conreu de lleguminoses, entre les quals destaquen especialment el pèsol, la lletia i la fava. Finalment, la recollecció de vegetals silvestres està representada per les aglans, tot i que signifiquen un percentatge molt petit en relació amb el conjunt global d'espècies vegetals consumides per aquests grups (ALONSO, BUXÓ, 1991; BUXÓ, ALONSO, CANAL, CATALÀ, ECHAVE, GONZÁLEZ, 1995).

Una prova indirecta que dona suport a la idea de la importància que devien tenir les activitats agrícoles, dins del conjunt de les activitats de producció alimentària d'aquestes comunitats de la Primera Edat del Ferro, la tenim en l'abundant presència de molins de mà amortitzats i llençats en el rebliment de les fosses quan aquestes són utilitzades com a abocadors de deixalles. Aquests molins, que pertanyen al tipus denominat de tradició neolítica, s'han localitzat en diferents jaciments d'aquesta zona, com les sitges de la Universitat Autònoma de Barcelona, la Bòbila Madurell-Can Feu, Can Roqueta o el Pla

de la Bruguera IV. En aquest darrer cas, per exemple, una única estructura va proporcionar un total de 13 molins i 1 morter, fets majoritàriament sobre conglomerat, matèria primera d'origen local, pel fet que es pot trobar sense problemes i amb la grandària necessària en el curs del riu Ripoll, que passa a pocs centenars de metres d'aquest jaciment i que en transporta mercès al seu pas pel massís de Sant Llorenç.

La ramaderia sembla, doncs, que tenia un paper clarament secundari. Els estudis realitzats a Can Roqueta permeten constatar que l'explotació ramadera era diversa, amb animals destinats a l'obtenció de carn (ovelles, bòvids joves, porc), de llet i derivats (bòvids vells i ovella adulta), a l'obtenció de llana (òvids i caprins) i de pell, i finalment per a ser utilitzats com a animals de tracció, com el cas dels bous (BOQUER, GONZÁLEZ, MERCADAL, RODON, SÁEZ, 1992).

Els estudis relatius a les característiques del paisatge d'aquell moment que han estat realitzats als jaciments de Can Roqueta i de les sitges de la Universitat Autònoma de Barcelona han permès proposar la hipòtesi que la intensitat de les pràctiques de producció de la subsistència podrien haver comportat un important impacte sobre el medi ambient del Vallès. En aquest sentit, els estudis del pol·len i dels carbons recuperats en aquests jaciments apunten l'existència d'un paisatge obert i d'un bosc clarament pressionat per l'acció antròpica, aparentment més interessada a comptar amb camps de conreu, pastures, etc. que no amb importants masses arbòries. L'arbre dominant seria, en tot cas, el roure, seguit de l'alzina i del garric, i també d'espècies com el vern i l'avellaner als llocs més humits. L'existència d'espais oberts és assenyalada en el registre fòssil per la presència d'arbustos com el bruc i la bruguerola, per l'abundància de diferents plantes herbàcies i per la notable presència del pi, arbre colonitzador d'espais desboscats. Cal remarcar també la notable presència de plantes herbàcies normalment associades a l'existència de conreus (BOQUER, GONZÁLEZ, MERCADAL, RODON, SÁEZ, 1992; FRANCÉS, 1995).

LES INNOVACIONS TECNOLÒGIQUES

Al costat de les activitats productives relacionades amb la subsistència hi hauria un conjunt de

manufactures produïdes i/o utilitzades per aquestes comunitats i que ens ajudarien a completar la visió sobre les seves característiques culturals i econòmiques.

Sol considerar-se que dues de les conseqüències més importants de la incorporació al comerç mediterrani, entre el final del segle VII aC i el segle V aC per les poblacions indígenes del nord-est de la Península Ibèrica, varen ser la introducció de noves tècniques productives, com la metal·lúrgia del ferro i l'ús del torn ràpid per a la fabricació de ceràmiques (RUIZ ZAPATERO, 1992).

Si comencem per aquesta darrera tècnica, veiem que al Vallès les ceràmiques d'aquest període corresponen, pràcticament en tots els casos, a manufactures elaborades a mà i que en general es caracteritzen pel manteniment de formes i motius decoratius que ja trobàvem anteriorment al Bronze Final (1200-700 aC), com els acanalats o els cordons aplicats amb digitacions, i que com a novetat més remarcable presenten un important increment de les ceràmiques llises de superfícies brunyides o pentinades.

Pel que fa a l'arribada de possibles importacions de ceràmiques fetes amb torn ràpid, al Vallès tan sols comptem fins ara amb les minses evidències localitzades a Can Roqueta (BOQUER, GONZÁLEZ, MERCADAL, RODON, SÁEZ, 1992). En aquest jaciment i d'entre un total de 2.291 fragments ceràmics recuperats, es van localitzar dos fragments informes de ceràmica feta amb torn, un dels quals presenta una decoració pintada amb dues bandes horitzontals de color negre sobre una engalba de color vermell. A més a més, es localitzà un fragment de ceràmica feta a mà de pasta verdosa que compta amb una nansa horitzontal de secció aplanada, fragment que té paral·lels en jaciments del sud de Catalunya, com el Coll Alt de Tivissa, on fou localitzat un fragment similar associat a materials d'origen fenici.

Aquests tres fragments són, per ara, les úniques evidències d'importacions localitzades al Vallès, la qual cosa ens porta a plantejar la hipòtesi que en aquests moments l'arribada de materials ceràmics importats d'origen fenici devia ser realment molt minsa. No sembla, doncs, pel que fa a les produccions ceràmiques, que es pugui parlar

d'una possible connexió d'aquesta zona de Catalunya amb un cert tràfic comercial d'escala mediterrània en aquests moments. En aquest sentit, cal remarcar que a vegades potser s'exagera el significat de la presència de determinats elements, sense situar-los en la seva adequada perspectiva quantitativa i qualitativa.

Pel que fa a les manufactures metàl·liques, i de forma particular les que estan fetes amb ferro, fins al descobriment del jaciment del Pla de la Bruguera tan sols comptàvem amb l'evidència d'una fibula de doble ressort localitzada a les sitges de la UAB, per la qual cosa calia extrapolar les consideracions que es feien a partir de les troballes realitzades en d'altres zones de Catalunya més o menys allunyades.

LES PRÀCTIQUES FUNERÀRIES

El coneixement de les pràctiques funeràries utilitzades per les comunitats del Vallès durant la primera meitat del primer mil·lenni aC ha estat, fins fa molt poc temps, un des aspectes més desconeguts de les seves característiques socials i ideològiques. Val a dir que el món funerari pertany a la categoria d'expressió simbòlica, les variacions de la qual han estat utilitzades tradicionalment per l'arqueologia per identificar i diferenciar grups i societats, si més no en el temps. Actualment, i amb els plantejaments proposats i desenvolupats des de l'anomenada «Arqueologia de la Mort» (BINFORD, 1971; CHAPMAN *et alii*, 1981; LULL, PICAZO, 1989), el coneixement de les pràctiques funeràries d'un grup determinat permet proposar hipòtesis sobre les seves estructures socials, tot partint de la presumpció que aquestes es veuen finalment reflectides en aquelles.

Durant molt de temps, l'únic jaciment que ha aportat dades sobre aquestes qüestions al Vallès ha estat la necròpolis de Can Missert (Terrassa), tot i que presenta una certa limitació temporal ja que les darreres estructures funeràries localitzades es situen al voltant del 800 aC. Per altra banda, les evidències proporcionades per l'enterrament de la Granja Solei (Santa Perpètua de Mogoda), datat entre el 560-550 aC, ens permeten conèixer dades de les pràctiques funeràries utilitzades ja dins de l'Horitzó Ibèric Antic. Hi ha hagut, doncs, durant

molt de temps, una important manca d'informació sobre les pràctiques funeràries des de l'inici del segle VIII aC fins a la meitat del segle VI aC, període que comprèn de ple la Primera Edat del Ferro.

Les troballes realitzades els darrers anys en jaciments com Can Roqueta (Sabadell) o a Llinars del Vallès han significat importants aportacions per començar a omplir aquest buit. Però ha estat sobretot la descoberta de la necròpolis del Pla de la Bruguera, al principi de la dècada dels 90, la que ens permet comptar ja, a hores d'ara, amb un bon coneixement de les pràctiques funeràries dels grups assentats al Vallès durant la Primera Edat del Ferro.

En aquests moments, per tant, ja comptem amb prou documents funeraris com per establir algunes hipòtesis sobre la seva variabilitat al llarg del temps i, anant més enllà, apropar-nos a les característiques i l'evolució de les estructures socials de les comunitats del Vallès durant la primera meitat del primer mil·lenni aC.

ELS PRIMERS CAMPS D'URNES AL VALLÈS: LA NECRÒPOLIS DE CAN MISSERT

Un dels trets més remarcables del conjunt de canvis que afecten les comunitats que viuen al nord-est de la Península Ibèrica des del final del segon mil·lenni aC és la renovació de les pràctiques funeràries amb la introducció dels denominats camps d'urnes. La introducció d'aquest tipus de pràctica funerària comportarà importants canvis en els rituals utilitzats, que a partir d'ara es caracteritzaran per la cremació del cadàver i la deposició de les cendres a l'interior d'una urna ceràmica que és dipositada a l'interior d'una fossa excavada al subsòl. Aquestes urnes, a més a més, es dipositen en zones molt concretes del territori i donen lloc a l'existència d'autèntiques necròpolis, que és el que de fet coneixem com a camps d'urnes.

El jaciment de Can Missert (Terrassa) il·lustra perfectament les característiques dels primers camps d'urnes. Les quaranta-vuit estructures que foren reconegudes al seu moment (BOSCH GIMPERA, COLOMINAS ROCA, 1915-20) cobreixen una forquilla cronològica que va des del 1000 al 800 aC (PETIT, 1986). Aquestes estructures reflecteixen el tipus més senzill de forma d'enterrament

dins de la variabilitat que poden arribar a presentar els camps d'urnes. Es tracta de fosses simples excavades amb una profunditat variable, on es dipositaven les urnes que contenien les cendres del difunt, urnes que poden estar cobertes per plats-tapadora o per lloses de pissarra retallades i que en molt pocs casos estan acompanyades per vasets d'ofrena o per un aixovar metàl·lic, reduït tan sols a dues anelles de bronze (PETIT, 1986). No s'ha documentat l'existència de lloses d'arranjament de les fosses ni de cap mena de senyalització externa, tot i que l'absència de superposicions de les estructures ens fa pensar en l'existència d'alguna mena de senyalització. La distribució dels enterraments dins de la necròpolis no permet constatar agrupacions significatives d'individus, amb l'excepció d'una zona al sector nord on s'agrupen el enterraments més antics.

Pel que fa al ritual, és interessant recordar que en aquest jaciment es va localitzar una superfície enllosada de 2'70 x 1 m que ha estat interpretada com el possible *ustrinum* o indret on es feien les cremacions dels cossos dels difunts (MALUQUER, 1945-46), dels quals sols es dipositarien a l'urna una part de les restes òssies seleccionades després de la cremació.

La informació aportada per la necròpolis de Can Missert sembla indicar que als primers camps d'urnes de Catalunya no s'identifiquen indicis de diferenciació social a partir d'un possible tractament diferenciat dels individus en el ritual funerari. Pot ser que això sigui el producte d'una estructura social poc jerarquitzada que quedaria reflectida d'aquesta manera en el moment de l'enterrament dels seus difunts.

ELS CAMPS D'URNES DE LA PRIMERA EDAT DEL FERRO: LA NECRÒPOLIS DEL PLA DE LA BRUGUERA

La necròpolis del Pla de la Bruguera es troba situada a 2 km al sud de Castellar del Vallès, en una parcel·la propietat de la casa Sony que es troba al polígon industrial del Pla de la Bruguera (figura 3). Els treballs arqueològics, efectuats en diferents etapes entre el juny de 1992 i el novembre de 1994, que van afectar una superfície total de 62.600 m², van permetre documentar 26 estructures d'enterrament de la Primera Edat del Ferro,

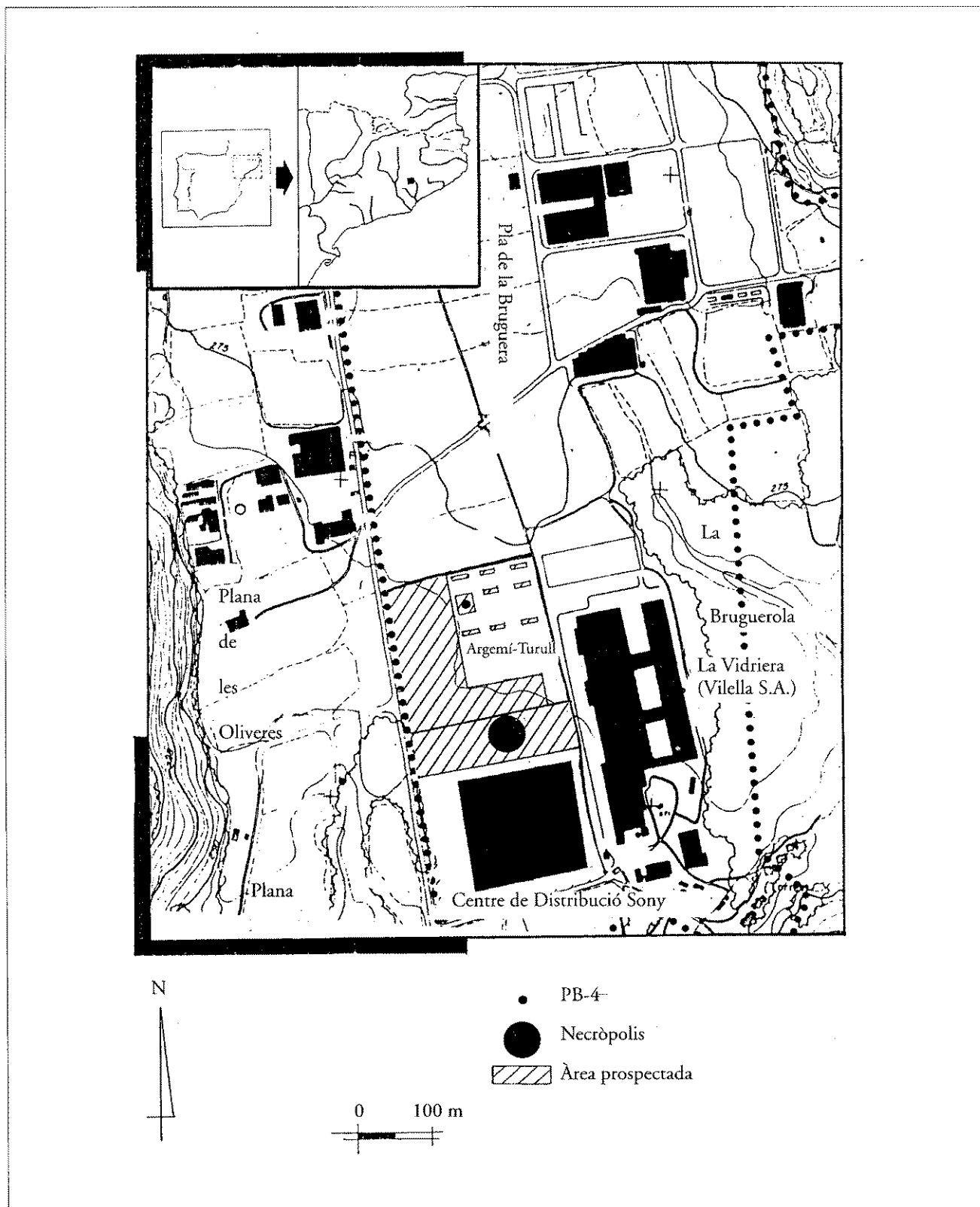

FIGURA 3. Localització de la necròpolis del Pla de la Bruguera. S'assenyala l'àrea on s'han efectuat els treballs arqueològics.

una fossa d'emmagatzematge d'aquest mateix període i 5 estructures de diferents tipus atribuïbles a una ocupació de l'horitzó Bronze Antic-Mitjà. (CLOP, FAURA, GANGONELLS, NAVARRO, MARTÍN, MOLIST, 1995).²

LA NECRÒPOLIS

Les diferents estructures i evidències que conformen la necròpolis de la Primera Edat del Ferro es concentren, majoritàriament, en una zona de 460 m² al sector més occidental de la parcel·la de Sony.

Les estructures d'enterrament (*loculii*) eren constituïdes per fosses simples excavades al nivell d'argiles quaternàries, de planta circular o ovalada, parets rectes o lleugerament inclinades a l'exterior i el fons és còncav o pla (figura 4). Els diàmetres màxims d'aquestes estructures oscil·len entre els 52 i els 125 cm i a l'interior hi havia diferents elements relacionats amb el ritual funerari com vasos ceràmics, objectes de metall, ossos humans cremats o restes de fauna.

La disposició espacial dels *loculii* no respon, aparentment, a una pauta d'ordenació específica, com podrien ser, per exemple, unes determinades alineacions o concentracions dels *loculii* o el manteniment d'un patró específic de distàncies entre les diferents estructures. Tampoc no s'ha constatat cap superposició d'enterraments, la qual cosa fa pensar en l'existència d'algun tipus de delimitació o senyalització que es devia perdre en el decurs del temps.

LA CERÀMICA

La ceràmica localitzada en aquesta necròpolis conforma un conjunt d'una gran homogeneïtat. Es tracta d'una ceràmica elaborada en tots els casos a mà, de bona factura i que presenta un color que varia del groc-verd al marró fosc. Els acabats, que molt sovint ens han arribat molt alterats, són

polits o allisats i els podem trobar tant en la superfície exterior com en l'interior de les peces. Les terres amb què foren elaborades aquestes ceràmiques contenen abundant desgredant mineral heterogranulat.

Les diferents formes dels vasos concorden perfectament amb les formes que s'han definit com a típiques d'aquesta cronologia, amb un predomini dels vasos amb perfil en «essa». L'estudi de la morfologia d'aquests vasos ens ha permès definir una taula a partir de cinc formes bàsiques i les seves variants (figura 5).

Si bé el nombre de vasos que podem trobar a cada estructura és variable, s'aprecia que hi ha un predomini de les estructures funeràries que presenten o bé un o bé quatre vasos. Pel que fa a la seva funció, tot i que es tracta principalment de vasos utilitzats com a contenidors de restes humanes incinerades, també hi ha un cert nombre de vasos que formen part del que seria l'aixovar d'acompanyament funerari.

EL METALL

Els objectes metàl·lics trobats en aquest jaciment formen un conjunt de gran varietat i riquesa tipològica, amb peces excepcionals per la seva originalitat o quantitat en relació amb els materials coneguts fins ara en d'altres camps d'urnes similars a Catalunya. Hi trobem objectes d'ornament o d'ús quotidià, com fibules, agulles, sivelles, ganivets de ferro, anells/anelles, cadenes i braçalets.

Les fibules són una categoria d'objectes metàl·lics molt ben representada tant per la quantitat com per la variabilitat morfològica. Quatre fibules pertanyen al tipus anomenat «golf de Lleó». Són fibules de ferro i bronze amb ressort bilateral i peu aixecat (figures 6, 2 i 3). Les fibules d'aquest tipus fabricades amb ferro apareixen al sud de França en contextos anteriors al segle VI aC i estan ben representades en jaciments de la Primera Edat

² La realització dels treballs de camp i dels diferents estudis a càrrec d'especialistes ha estat possible gràcies a la firma d'un conveni de col·laboració entre el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, la Universitat Autò-

noma de Barcelona, Sony España S. A., l'Ajuntament de Castellar del Vallès i el Museu d'Història de Sabadell.

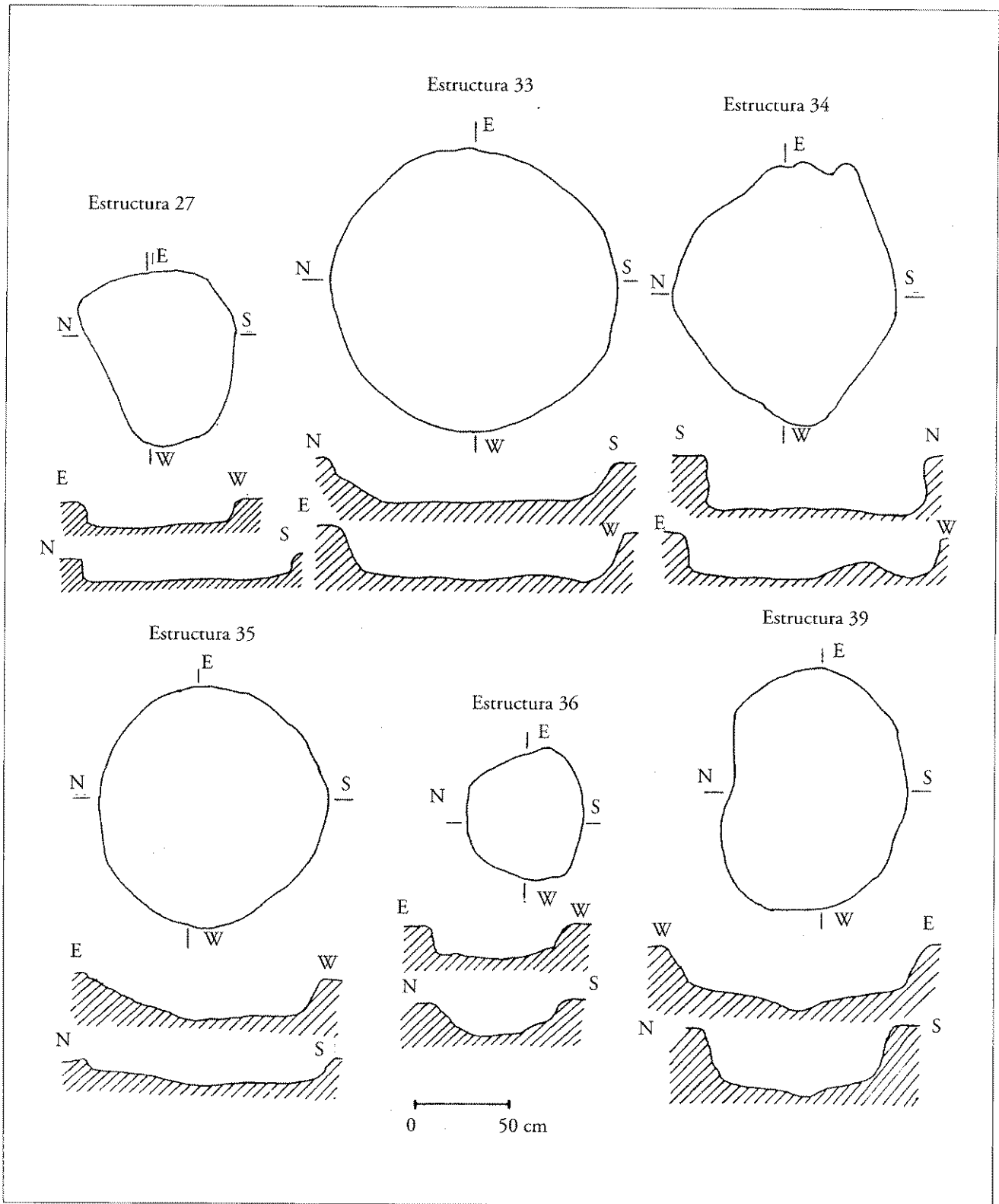

FIGURA 4. Representació, en planta i seccions, d'algunes de les fosses documentades durant l'excavació de la necròpolis del Pla de la Bruguera.

	Vasos oberts		Vasos tancats					
		a	b	c	d	e	f	
Forma 1								
Forma 2								
Forma 3								
Forma 4								
Forma 5								

FIGURA 5. Taula de formes ceràmiques de la necròpolis del Pla de la Bruguera.

del Ferro que abasten un ampli territori, des d'Aquitània fins al Mediterrani. Cal citar, especialment, l'exemplar documentat al jaciment de les sitges de la Universitat Autònoma de Barcelona, que cronològicament es situa entre el 650-575 aC (MAYA, 1985).

El segon tipus està definit per tres fibules d'arc serpentiforme fetes de ferro, que poden tenir un peu aixecat rematat per un botó o esfera (figures 6, 4 i 5). Les fibules d'aquest tipus apareixen al sud de França, simultàniament a les fibules de ressort bilateral de ferro, a la segona meitat del segle VII aC. Fins a la troballa del Pla de la Bruguera, la presència de fibules d'arc serpentiforme fetes de ferro semblava limitada a l'àrea compresa entre la Garona i els Pirineus. Es tracta, per tant, de la primera vegada que s'identifiquen peces d'aquest tipus en un jaciment de la Península Ibèrica.

El tercer tipus de fíbula és definit per la troballa d'una fíbula anular de ferro.

Pel que fa a les agulles de bronze, hi trobem una rodeta circular (figures 6, 9) i un cap d'agulla de pes (figures 6, 14), mentre que de ferro, hi tenim una agulla de cap enrollat.

Les dues sivelles (figures 6, 1 i 6), que presenten una forma romboïdal o rectangular, són de bronze encara que tenen anelles de ferro com a sistema de fixació.

Els objectes metàl·lics més nombrosos són els ganivets de ferro de fulla rectilínia, secció triangular i reblons al mànec, dels quals s'han recuperat tretze exemplars en diferents estats de conservació (figures 6, 10 i 13). Tots pertanyen a l'anomenat tipus «Gran Bassin», ben representat en diversos jaciments de la Primera Edat del Ferro de Catalunya. El seu origen es remunta a les fases hallstàtiques i perduren fins a uns moments en què apareixen associats a importacions mediterrànies en jaciments com Grand Bassin II al sud de França, la muralla nord-est d'Empúries o la

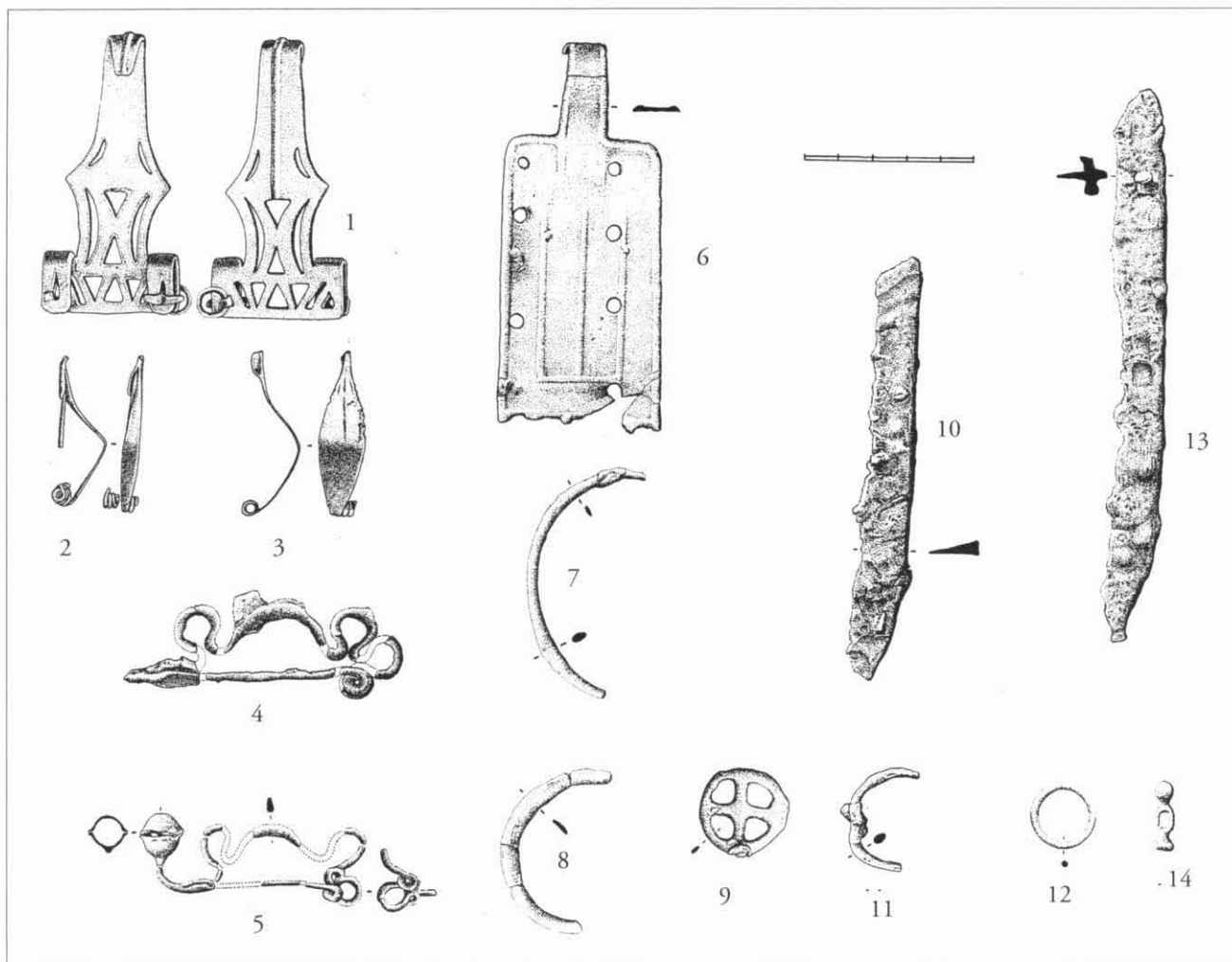

FIGURA 6. Objectes metàl·lics documentats a la necròpolis del Pla de la Bruguera: 1) sivella de placa romboïdal feta de bronze i amb anelles de ferro; 2-3) fibules del tipus «golf de Lleó», fetes de bronze i ferro; 4-5) fibules d'arc serpentiforme fetes de ferro; 6) sivella de placa rectangular feta de bronze i amb anelles de ferro; 7-8) braçalets fetes de bronze; 9) rodeta circular feta de bronze; 10) ganivet de ferro de tipus «Gran Bassin»; 11-12) anells/anelles fetes de bronze; 13) ganivet de ferro de tipus «Gran Bassin»; 14) cap d'agulla de pes feta de bronze (Dibuixos: J. Ariza).

Tomba del Guerrero de Llinars del Vallès (PONS, 1984).

Finalment hi ha un seguit d'objectes metàl·lics, com anells/anelles de bronze (figures 6, 11 i 12), cadenes de ferro i braçalets de bronze (figures 6, 7 i 8), molt fragmentats i de difícil adscripció tipològica.

Cal remarcar, com a tret específic que ens ajuda a situar el moment d'utilització dels objectes metàl·lics, i en particular d'aquells que estan fetes de

ferro, la total absència d'armes o d'elements que es puguin vincular a activitats militars.

Pel que fa a la distribució de tots aquests objectes metàl·lics a les diferents estructures funeràries del Pla de la Bruguera, cal assenyalar que podem trobar estructures que només presentin objectes de bronze, estructures únicament amb objectes de ferro i estructures amb objectes de ferro i de bronze. A l'interior de les estructures, l'aixovar metàl·lic pot estar dipositat a l'interior dels vasos cineraris, a l'exterior dels vasos directament sobre

el sòl de l'estructura o bé, dins d'una mateixa estructura, part a l'interior dels vasos cineraris i part a l'exterior.

Cal destacar d'una manera particular els resultats de les anàlisis metal·logràfiques efectuades sobre alguns dels objectes metàl·lics del Pla de la Bruguera.³ Pel que fa a les peces de bronze, el tret més significatiu és l'elevada proporció d'estany (10%-20%) que presenten les peces analitzades. En els ganivets de ferro, molt afectats per la corrosió, les anàlisis mostren que tenen l'estructura d'un acer al carboni, forjat i amb un tremp irregular (MONTERO, GÓMEZ, ROVIRA, en premsa).

RESTES HUMANES

Naturalment, el material més significatiu són les restes humanes cremades. A partir de l'excavació dels enterraments i la microexcavació de l'interior dels vasos, es va poder observar que els ossos podien estar dipositats a l'interior de les urnes o col·locats directament sobre el fons de la fosa.

L'estudi antropològic (TRELLISSÓ, en premsa), realitzat amb moltes dificultats per l'estat de conservació dels ossos, ha permès identificar un nombre mínim de vint-i-vuit individus, dels quals s'ha pogut determinar l'edat en 19 casos, amb una alta mortalitat en el grup adult i una baixa mortalitat en els grups infantil i madur. El sexe només s'ha pogut determinar en 7 individus, que corresponen a 4 homes i 3 dones.

APROXIMACIÓ AL RITUAL D'ENTERRAMENT

L'anàlisi global de les vint-i-sis estructures d'enterrament ens permet plantejar algunes hipòtesis en relació al que podria haver estat el ritual d'enterrament utilitzat en aquesta necròpolis.

Les estructures d'enterrament són constituïdes per fosses simples excavades. A l'interior d'aquestes

fosses, s'hi dipositen les restes procedents de la cremació del cadàver, bé en un o en diversos recipients cineraris (73%), bé directament sobre el sòl (19%). Les restes òssies procedents de la cremació semblen haver sofert, en la major part dels casos, un procés de selecció i tria en què són eliminats les cendres, els carbons, etc., poc nombrosos i sovint ben separats del que són les restes òssies (figura 7). Cal destacar que els elements metàl·lics no han aparegut cremats en cap cas, cosa que ens assenyala que no devien formar part del possible abillament dels cadàvers en el moment de cremar-los.

És evident que com a hipòtesi de treball, podem plantejar que el patró general d'enterrament que caldria esperar en aquest tipus de jaciments consisteix en la deposició en una estructura de les restes incinerades d'un individu i dins d'un únic vas cinerari. L'estudi antropològic, però, ha revelat d'altres possibilitats diferents de la plantejada en la hipòtesi d'aquest possible patró general. Així, al Pla de la Bruguera i a més a més d'aquesta possibilitat més simple, s'han identificat:

- deposició de les restes d'un individu en diferents vasos cineraris;
- deposició de les restes de dos individus en un mateix vas cinerari;
- deposició, en una mateixa estructura, de les restes incinerades de diversos individus, cadascun en un vas;
- dins d'una mateixa estructura, les restes d'un individu són dipositades en un vas cinerari i les restes d'un altre individu són dipositades directament sobre el sòl de l'estructura;
- les restes incinerades de dos individus són dipositades, barrejades, directament sobre el sòl de l'estructura.

L'existència de la pràctica de totes aquestes variants ens porta a pensar que hi devia haver

³ Les dades referents als estudis realitzats per diferents especialistes que utilitzem en aquest i en els següents apartats formen part de l'estudi complet d'aquest jaciment (CLOP, FAURA, GANGONELLS, NAVARRO, MOLIST, en premsa). Vol·dríem agrair als autors d'aquests estudis (Ignacio Montero, Mabel Montero, Pablo Gómez Ramos, Salvador Rovira i

Laura Trellisó) que ens hagin permès utilitzar les dades abans de publicar-les en la monografia definitiva, retardada per raons alienes a la nostra voluntat. Així mateix, volem agrair a Joan Anton Barceló la col·laboració en la realització de l'estudi estadístic.

FIGURA 7. Microexcavació de l'urna PBS 1/I. S'aprecia la disposició diferenciada dels elements dipositats a l'interior d'aquesta urna cinerària.

estructures que eren obertes i tancades un sol cop, mentre que, en d'altres, es devia fer l'enterrament de les restes dels diferents individus en moments més o menys allunyats en el temps. Aquesta possibilitat reforça la hipòtesi de l'existència d'una certa senyalització de les estructures funeràries.

Els vasos cineraris són dipositats drets a l'interior de la fossa i en algun cas poden tenir algun tipus de suport a la base, com pedres. És molt freqüent, en canvi, la cobertura del recipient cinerari amb un plat/tapadora o amb una pedra, tot i que aquest segon sistema és el menys utilitzat.

A les estructures funeràries, a més a més dels elements directament relacionats amb la inhumació de les restes d'un o més individus, es troben diversos objectes ceràmics, metàl·lics i d'altres tipus d'elements diversos, com la deposició de restes alimentàries constatada per les restes òssies d'animals identificades o la presència d'eines de sílex. Tots aquests elements, que conformen l'aixovar funerari, devien ser ofrenes dipositades en honor del difunt.

LES INFLUÈNCIES FORANES

La quantitat i la qualitat dels materials aportats pel Pla de la Bruguera ens permeten fer algunes consideracions a l'entorn de les possibles xarxes de relacions extragrups amb què podrien estar relacionats els individus enterrats en aquesta necròpolis.

En primer lloc, i pel que fa a les manufactures ceràmiques, cal ressaltar que les formes i les decoracions dels vasos reflecteixen que es tracta d'un grup clarament influït pels models desenvolupats des del Bronze Final a l'un i a l'altre cantó dels Pirineus. L'absència de ceràmiques fetes amb torn ràpid o inspirades en models «colonials» accentua sens dubte aquesta impressió.

Però no hi ha cap dubte que és en el camp dels objectes metàl·lics on aquesta impressió es veu més reforçada. En primer lloc, cal destacar els diferents tipus de fíbules identificats i molt especialment la presència de les tres fíbules d'arc serpentiformes. Aquest tipus de fíbules, que tenen l'origen i que podem trobar habitualment en jaciments de la zona del golf de Lleó, cal recordar que han estat

identificades al Pla de la Bruguera per primera vegada a la Península Ibèrica.

Però no sols la tipologia de les peces ens dona una idea de direcció de les relacions del grup del Pla de la Bruguera. L'estudi de la composició dels metalls (MONTERO, GÓMEZ, ROVIRA, en premsa) també dona com a resultat una composició variada, que porta a plantejar l'existència d'una producció metal·lúrgica diversificada i possiblement d'àmbits geogràfics allunyats en relació a la pròpia localització del jaciment. En aquest sentit cal destacar que algunes de les peces analitzades semblen tenir més relació amb les composicions dels materials analitzats al sud de França que amb el d'altres zones de la Península Ibèrica.

Des d'un punt de vista general, la discussió sobre la introducció del ferro a Catalunya s'ha centrat en la controvèrsia entre dues hipòtesis:

a. Una hipòtesi considerada com a més tradicional, que manté que la introducció del ferro al nord-est de la Península Ibèrica fou obra dels grups tumulars o incineradors ultrapirinencs;

b. Una segona hipòtesi sosté que els primers elements de ferro i la seva metal·lúrgia foren introduïts pel factor colonial fenici. Aquesta, que fou una hipòtesi que ja havia estat esbossada pel Dr. Maluquer de Motes, ha tingut un ample ressò amb posterioritat, i en els darrers temps són nombrosos els investigadors que es decanten de forma més o menys clara per aquesta possibilitat.

Les dades aportades pel Pla de la Bruguera semblen refermar la primera hipòtesi. En tot cas, des del nostre punt de vista, es tracta d'una dada realment important pel fet que ajuda a aclarir determinats processos en un territori concret com és el Vallès, però creiem que s'ha de ser prudent a l'hora d'extrapolar-la a una altra part o a la resta del territori, on la introducció d'aquest metall pot haver respost a causes i estímuls diferents als del Vallès.

Des de la nostra perspectiva, tot i que determinar el possible origen de les influències que portaren a la introducció d'aquest nou material és una qüestió rellevant, encara ho és més determinar el perquè d'aquesta introducció en cada cas i quin paper jugà en el conjunt de relacions internes de la comunitat en què s'introduí.

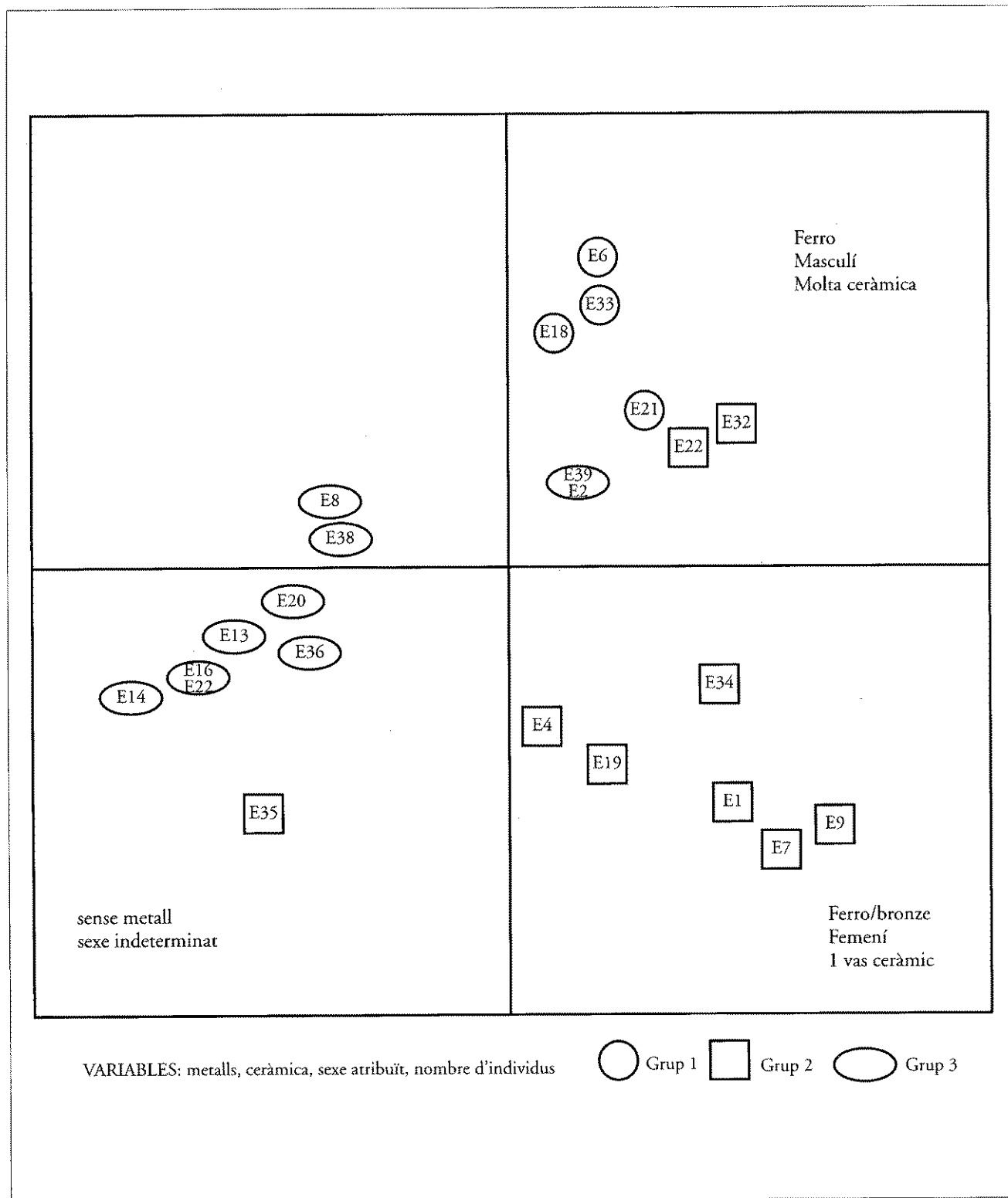

FIGURA 8. Anàlisi de correspondències en què s'aprecia la disposició de les diferents estructures d'enterrament de la necròpolis del Pla de la Bruguera en relació al nombre d'individus dipositats en cada estructura, sexe atribuït, nombre de vasos ceràmics i tipus de metall (bronze o ferro).

L'ESTRUCTURA SOCIAL DEL GRUP DEL PLA DE LA BRUGUERA

El conjunt de dades aportades pel treball de camp i pels diferents estudis realitzats i el tractament amb tècniques estadístiques ens han permès proposar, a partir de les relacions i la variabilitat que hi ha entre els diferents elements antropològics i de cultura material presents en les estructures d'enterrament, l'existència de tractaments funeraris clarament diferenciats que reflectirien la particular situació social dels individus dins del grup

El primer pas en aquesta part de l'estudi ha estat l'atribució de sexe als diferents individus incinerats del Pla de la Bruguera. L'acurat estudi antropològic (TRELLISÓ, en premsa) ens ha permès conèixer, a més a més d'una important quantitat de dades sobre les característiques de la població que hi fou enterrada i sobre el tractament ritual emprat, el sexe d'una part d'aquests individus. Però atès que no ha estat possible determinar el sexe de tots els individus i per tal de poder treballar amb el màxim nombre possible de casos, hem utilitzat paral·lelament la hipòtesi de l'existència d'una certa correlació entre sexe i contingut de l'aixovar metàl·lic, plantejada amb excel·lents resultats en l'estudi de la gran necròpolis d'Agde (Provença) (NICKELS, 1989) i que ha presentat així mateix una excel·lent correlació amb aquelles estructures del Pla de la Bruguera en què s'ha pogut determinar el sexe dels individus. A grans trets, la hipòtesi de Nickels planteja que determinades associacions d'estrís metàl·lics presents en els aixovars funeraris sols poden explicar-se en relació al sexe de l'individu que hi ha enterrat.

A partir d'aquest plantejament, i aplicant els paràmetres utilitzats a Agde, a la necròpolis del Pla de la Bruguera hi podem distingir dos grups, en què s'engloben dinou de les vint-i-set estructures localitzades:

a. Enterraments que presenten a l'aixovar braçalets de ferro, cadenes i anelles de ferro, agulles de bronze, braçalets de bronze, anelles de bronze, plaques de bronze, fíbules de bronze, sivelles de cinturó, rodella de bronze i arracades de bronze. Sexe presumiblement femení. D'aquest tipus de materials, en trobem en dotze casos.

b. Enterraments que presenten a l'aixovar ganivets de ferro, fíbules de ferro, agulles de bron-

ze. Sexe presumiblement masculí. D'aquest tipus de materials, en trobem en set casos.

Un cop atribuït el sexe en els individus incinerats del Pla de la Bruguera, el següent pas era posar en relació aquesta característica amb la resta d'elements que formen part del ritual funerari utilitzat en aquesta necròpolis. D'aquesta manera s'han pogut agrupar les estructures en quatre grups:

1. Enterraments que presenten més complexitat en el ritual funerari, amb un mateix individu repartit en diversos vasos cineraris i presència d'un aixovar compost per diversos vasos ceràmics i diversos objectes fets de ferro. Aquestes estructures presenten un aixovar associat de tipus masculí (a partir de la proposta de Nickels) i s'hi concentra un 66% dels objectes de ferro. Com a elements particulars del ritual cal esmentar que trobem aixovar metàl·lic dipositat a l'interior dels vasos cineraris, que hi ha dos casos de presència de suport-falca per als vasos ceràmics i que hi ha un cas de possible ofrena alimentària. Són les úniques estructures, així mateix, que presenten vasos de les formes 2a i 4 de la nostra taula de formes. Totes aquestes característiques permeten reunir en aquest grup cinc de les estructures documentades.

2. Enterraments amb un ritual més senzill que en el grup anterior i on cada individu està dipositat en una única urna o bé directament a terra. A l'aixovar d'acompanyament no hi trobem d'altres vasos ceràmics, mentre que l'aixovar metàl·lic seria compost per objectes molt diversos fets de ferro i bronze. Aquestes estructures presenten un aixovar associat de tipus femení. En aquest grup s'hi inclouen quatre de les estructures documentades.

3. En aquest grup, s'hi inclouen les estructures que presenten l'individu dipositat en una única urna o bé directament a terra i que presenta com a aixovar d'acompanyament diversos vasos ceràmics. L'aixovar metàl·lic, en bronze, és molt escàs. També en aquest, l'aixovar associat es pot definir com de tipus femení. En aquest grup, s'hi inclouen sis de les estructures documentades.

4. Format per enterraments que poden ser fets directament a terra o en un únic vas cinerari per individu i que no presenten pràcticament cap element d'aixovar d'acompanyament, que en tot cas

es limita a un plat-tapadora. En aquest grup, s'hi inclouen deu estructures.

Per contrastar l'existència d'aquests grups, s'ha recorregut a l'anàlisi estadística de les dades, amb la realització d'una anàlisi de correspondència amb les següents variables: presència de metall, quantitat de vasos de ceràmica, nombre d'individus i sexe atribuït (figura 8). Tot i el baix nombre d'efectius amb què comptàvem, el resultat final permet definir una hipòtesi de treball a l'entorn del grau d'accés dels individus als diferents recursos utilitzats com a elements d'aixovar i que, de fet, distingeix en la població del Pla de la Bruguera tres grups:

a. Grup d'individus que compten amb un ritual funerari complex, amb la repartició de les restes cremades de l'individu en diversos vasos i amb un aixovar ric en vasos ceràmics i objectes metàl·lics. Els objectes de ferro es concentren en aquest grup, la qual cosa reflecteix l'accés d'aquests individus a les xarxes de circulació a llarga distància d'aquesta mena de manufactures. Podria ser, a partir de l'associació d'objectes proposada per Nickels, un grup format exclusivament per homes.

b. Grup en què el ritual funerari consisteix en la deposició d'un individu per urna o bé directament a terra i en què l'aixovar d'acompanyament és format fonamentalment per objectes de bronze, material possiblement d'accés més assequible en les mateixes xarxes de circulació local de manufactures. En aquest grup hi trobaríem tant homes com dones.

c. Grup en què el ritual és idèntic a l'anterior, tot i que a l'aixovar tan sols hi trobem, com a molt, un vas ceràmic.

LES PRÀCTIQUES FUNERÀRIES DURANT LA TRANSICIÓ A L'HORTIZÓ IBÈRIC ANTIC

Els jaciments amb evidències funeràries coneguts al Vallès i que tenen una atribució cronològica lleugerament posterior al Pla de la Bruguera ens permeten adonar-nos de fins a quin punt i en poc temps es registren canvis en l'estructura social i en determinats aspectes de l'esfera productiva, amb la introducció definitiva de les manufactures ceràmiques fetes a torn ràpid.

LA TOMBA DEL GUERRER DE LLINARS DEL VALLÈS

Aquest enterrament, tot i que va ser descobert l'any 1953, no ha estat estudiat i publicat de manera completa fins el 1993 (SANMARTÍ, 1993). Es tracta d'una estructura en fossa excavada al subsòl on es diposità una gran urna cinerària amb les restes cremades d'un individu, catorze vasos de ceràmica feta a mà i nombrosos objectes metàl·lics de bronze i ferro relacionats amb l'ornament personal i amb activitats guerreres. Per a E. Sanmartí, es tracta de l'enterrament d'un guerrer ja que es pot considerar que la presència d'armes de ferro (espases, puntes de llança...) s'ha d'atribuir a la condició militar del difunt. També hi trobem d'altres elements singulars, com per exemple les restes cremades de la cornamenta d'un cérvol. La cronologia d'aquest enterrament s'ha de situar al final de la Primera Edat del Ferro, ja plenament dins del primer quart del segle VI aC, com a probable es proposa una data situada entre el 590-580 aC.

Malauradament, es desconeix si es tracta d'un únic enterrament o bé si formava part d'una necròpolis més extensa, tot i que per ara tot fa pensar que es tracta d'un enterrament aïllat. Aquest fet, segons Sanmartí, podria explicar-se de dues maneres diferents: pot tractar-se de la tomba d'una persona morta durant una migració, que fou enterrada al lloc del succés, o bé de l'enterrament d'un guerrer en un lloc diferent de la resta del grup per les particulars circumstàncies de la seva mort.

En tot cas, les evidències aportades per aquest interessant enterrament manifesten la intenció de conservar els atributs militars del mort un cop traspassat i que ens trobem davant d'un individu amb prou prestigi com per reunir un mobiliari funerari format per nombrosos i valuosos objectes.

Aquesta quantitat d'objectes reunits per un sol individu i la presència d'objectes destinats a usos guerrers marquen importants diferències pel que fa al mobiliari dipositat als enterraments del Pla de la Bruguera.

LA GRANJA SOLEI DE SANTA PERPÈTUA DE MOGODA

Es tracta d'un enterrament amb incineració d'un guerrer, encara que possiblement també hi

hagi un enterrament infantil (SANMARTÍ, BARBERÀ, COSTA, GARCÍA, 1982). L'escassa informació disponible sobre l'estructura funerària sembla apuntar a l'existència d'una fossa excavada al subsòl sense arranament de cap mena, a l'interior de la qual es dipositaren els vasos cineraris acompanyats per diversos vasos ceràmics, objectes metàl·lics i restes de porc senglar com a ofrena alimentària.

La ceràmica presenta dos conjunts diferents de vasos. Un primer conjunt format per vasos de ceràmica feta a mà, amb unes característiques morfològiques que els lliguen amb la tradició de manufacturació de ceràmiques del Bronze Final. El segon conjunt d'objectes és format per un important grup de ceràmiques fetes amb torn ràpid, amb vasos bitroncocònics i una urna amb nanses d'orelletes.

Al seu torn, el conjunt d'objectes metàl·lics, el formen armes ofensives de ferro, armes defensives de bronze i diferents objectes d'ornament personal, com una sivella de cinturó, una fibula, anells, com també diferents recipients de bronze.

La cronologia proposada per aquest jaciment el situa entre el 550-560 aC. En aquests moments, per tant, continuem trobant individus amb una remarcable capacitat per incorporar nombrosos i valuosos objectes als aixovars d'enterrament, amb la novetat que ara ja s'ha produït una clara introducció de les manufactures ceràmiques fetes amb torn ràpid.

RITUAL FUNERARI I SOCIETAT DURANT LA PRIMERA EDAT DEL FERRO AL VALLÈS

La Primera Edat del Ferro constitueix, sens dubte, una etapa clau per a la comprensió de l'estructuració socioeconòmica que caracteritzarà el nord-est de la Península des del segle VII aC i que serà la base, a partir de la meitat del segle VI aC, de la cultura ibèrica.

Ara bé, aquesta estructuració, que té l'origen en un llarg procés històric que s'inicià al final del segon mil·lenni aC, comportà importants transformacions en diferents àmbits de les pràctiques socials, econòmiques i ideològiques dels grups que viuen en aquesta zona, influïts per factors externs

de diferent tipus. Val a dir, però, que tots aquests canvis tingueren un ritme d'introducció i d'assimilació diferent en diferents zones de Catalunya. En aquest sentit, i tal com s'ha proposat per a d'altres zones, l'estudi del desenvolupament, mecanismes i significat exacte de la interrelació amb les influències foranes requereix en l'actualitat un coneixement rigorós de l'organització social i econòmica i de les formes de control i explotació del territori de les comunitats indígenes (AUBET, 1993).

El registre arqueològic de la Primera Edat del Ferro conegut al Vallès permet fer-nos una idea de quines foren les transformacions que tingueren lloc en aquesta zona. Així, les dades apunten que en aquesta zona ens trobem amb un període de gran expansió productiva i poblacional, caracteritzada per una ocupació intensiva del territori i en particular d'aquelles zones més aptes per a la producció agrícola, que ara adquirirà una importància i uns nivells de productivitat desconeguts fins aquest moment.

Pel que fa a les conseqüències que tots aquests elements tingueren sobre l'estructura social d'aquestes comunitats tenim que, ara com ara, les millors evidències en les proporciona el registre funeràri. Per un cantó, les pautes bàsiques del ritual funeràri no semblen variar fonamentalment des del final del segon mil·lenni aC i es poden definir per la pràctica de la cremació, la deposició de les restes cremades en vasos cineraris, la deposició d'aquests en fosses simples excavades al subsòl i la presència més o menys destacable d'aixovar d'acompanyament. Però una observació més acurada de les dades aportades pels diferents jaciments amb evidències funeràries que hi ha al Vallès ens permet adonar-nos que, de fet, hi ha importants diferències tant pel que fa al tractament de les restes dels diferents individus com a la quantitat i la qualitat de l'aixovar que les acompanya.

Així, les evidències proporcionades per la necròpolis de Can Missert ens permeten apreciar com, des de voltants de l'any 1000 aC i fins al 800 aC, pràcticament no es registren diferències entre els individus incinerats. El tractament funeràri, en canvi, ja esdevé més complex a la segona meitat del segle VII aC, com queda clarament reflectit a la

necròpolis del Pla de la Bruguera, on podem apreciar clares diferències entre diferents individus tant pel que fa al tractament de les restes incinerades (diferents formes de deposició d'aquestes a les estructures d'enterrament) com pel que fa a la quantitat i la qualitat de l'aixovar que els acompanya a la tomba. El tracte funerari particular de determinats individus del grup sembla accentuar-se a les darreres dècades de la Primera Edat del Ferro, com ens ho testimonia la Tomba del Guerrier de Llinars del Vallès, on a més a més veiem que el ferro ja no s'utilitza únicament per a la fabricació d'estrís personals, sinó que s'utilitza en la manufacturació d'armes ofensives. Tots aquests trets es mantenen durant l'Horitzó Ibèric Antic, segons les evidències aportades pel jaciment de la Granja Solei de Santa Perpètua de Mogoda.

En definitiva, l'evolució del registre funerari permet fer-nos una idea del procés de progressiva desigualtat social que s'estableix en el si d'aquestes comunitats, immerses en uns importants processos d'increment demogràfic i productiu, i que queda reflectida en el tractament funerari que reben els diferents individus del grup. A més a més, es tracta d'un procés no lineal, que sembla que reflecteix unes estructures socials més o menys estables durant 350 anys per, en un moment determinat, començar a tenir un fort impuls que porta, en menys de cent anys, a comptar amb individus aparentment especialitzats en tasques militars que acaparen una gran quantitat d'objectes molt valuosos. La quantitat i la qualitat dels objectes que conformen l'aixovar funerari d'aquests individus ens pot indicar, no sols la importància del paper que devien tenir aquests individus en el si de les seves comunitats, sinó també el seu grau de connexió amb les xarxes de circulació de manufactures i la seva capacitat per acaparar els productes que hi podien circular.

La coincidència en el temps de la introducció del ferro i l'acceleració del procés de desigualtat social no sembla que sigui una casualitat. Almenys al Vallès sembla tractar-se de dos fenòmens estretament lligats, tal com reflecteixen els diferents jaciments funeraris localitzats en aquesta zona i de forma molt particular les dades aportades per la necròpolis del Pla de la Bruguera.

BIBLIOGRAFIA

- S. ALBIZURI *et alii* (1985). «Estudio de la fauna de los silos de la UAB». *Estudios de la Antigüedad*, 2; p. 219-230.
- N. ALONSO; R. BUXÓ (1991). «Estudi sobre restes paleocarpològiques al Vallès Occidental: primers resultats del jaciment de les sitges UAB (Cerdanyola del Vallès)». *Limes* (Cerdanyola del Vallès), 1, p. 19-34.
- M. E. AUBET (1993). «El comerç fenici i les comunitats del ferro a Catalunya». *Laietana*, 8, p. 23-40.
- L. BINFORD (1971). «Mortuary practices: Their study and their potential» dins L. BINFORD (ed) *An Archaeological perspective*. New York, Academic Press, p. 208-243.
- S. BOQUER; L. GONZÁLEZ; O. MERCADAL; T. RODON; L. SÁEZ (1991). «El jaciment arqueològic de Can Roqueta: dades sobre la transició del segle VII al VI a. de C. al Vallès». *Limes* (Cerdanyola del Vallès), 1, p. 6-18.
- S. BOQUER; L. GONZÁLEZ; O. MERCADAL; T. RODON; L. SÁEZ (1992). «Un nou assentament del bronze-ferro al Vallès: Can Roqueta (Sabadell, Vallès Occidental)». *Tribuna d'Arqueologia 1990-1991*; p. 41-52; Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- S. BOQUER; A. PAPPALÀ (1994). *Can Roqueta. Estructures prehistòriques i medievals. Campaña del 1991 (Sabadell, Vallès Occidental)*. Memòries d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya, 13. Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya; 1a ed.
- P. BOSCH GIMPERA; J. COLOMINAS ROCA (1915-1920). «La necròpolis de Can Missert (Terrassa)». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, VI; p. 582-586.
- R. BUXÓ; N. ALONSO; D. CANAL; M. CATALÀ; C. ECHAVE; I. GONZÁLEZ (1995). «Estudios recientes sobre agricultura y alimentación vegetal a partir de semillas y frutos en Catalunya (Neolítico 2ª Edad del Hierro)». *1º Congreso de Arqueología Peninsular (Porto, 12-18 de Outubro de 1993)*; vol V; p. 467- 484.

- R. CHAPMAN; I. KINNES; K. RANDSBORG (eds.) (1981). *Archaeology of Death*. Cambridge University Press.
- X. CLOP; J. M. FAURA; M. GANGONELLS; C. NAVARRO (1993). «La necròpolis del Pla de la Bruguera-Centre de Distribució Sony (Castellar del Vallès, Vallès Occidental). Primers resultats». *Limes* (Cerdanyola del Vallès), 3, p. 6-18.
- X. CLOP; J. M. FAURA; M. GANGONELLS; C. NAVARRO; A. MARTÍN; M. MOLIST (1995). «Pla de la Bruguera-Centre de Distribució Sony (Castellar del Vallès, Vallès Occidental). Una necròpolis de la Primera Edat del Ferro». *Tribuna d'Arqueologia* 1993-1994 (Barcelona), p. 25-36; Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- X. CLOP; J. M. FAURA; M. GANGONELLS; C. NAVARRO; A. MARTÍN; M. MOLIST (en premsa). *El Pla de la Bruguera-Centre de Distribució Sony (Castellar del Vallès, Vallès Occidental). Una necròpolis d'incineració de la Primera Edat del Ferro*. Barcelona, Departament de Cultura; Generalitat de Catalunya.
- A. FÍGOLS (1992). «Anàlisi territorial del jaciment del Neolític Antic a l'aire lliure del Pla de la Bruguera (Castellar del Vallès, Vallès Occidental)». 9è Col·loqui Internacional de Puigcerdà. *Estat de la investigació sobre el Neolític a Catalunya* (Puigcerdà), p. 93-94.
- J. FRANCÉS (1992). «La cabana del Bronze Final de Can Bertran (Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental)». *Limes* (Cerdanyola del Vallès), 2, p. 29-41.
- J. FRANCÉS (1995). «Noves excavacions al sector est del jaciment del poliesportiu de la UAB (Cerdanyola, Vallès Occidental)». *Revista d'Arqueologia de Ponent* (Lleida), 5, p. 147-178.
- E. JUNYENT (1992). «Els orígens del ferro a Catalunya». *Revista d'Arqueologia de Ponent* (Lleida), 2, p. 21-35.
- V. LULL; M. PICAZO (1989). «Arqueología de la muerte y estructura social». *Archivo Español de Prehistoria*, 62; p. 5-20.
- J. MALUQUER DE MOTES (1945-1946). «Las Culturas Hallstätticas a Catalunya». *Ampurias* (Barcelona), VII-VIII, p. 115-184.
- J. L. MAYA GONZÁLEZ (1985). «Silos de la Primera Edad del Hierro en la Universidad Autónoma de Barcelona». *Estudios de la Antigüedad* (Bellaterra), 2, p. 147-218.
- J. L. MAYA GONZÁLEZ (1990). «¿Bronze Final o Primera Edad del Hierro? La problemática en el marco de la Depresión Prelitoral». *Limes* (Cerdanyola del Vallès), 0, p. 31-43.
- J. L. MAYA GONZÁLEZ (1993). «En torno al origen del mundo ibérico catalán: Problemas de substrato». *Laitena* (Barcelona), 8, p. 9-19.
- A. MARTÍN; J. MIRET; R. BLANCH; R. M. ALIAGA; R. ENRICH; S. COLOMER; S. ALBIZURI; J. BOSCH (1988). «Campanya d'excavacions arqueològiques 1987-88 al jaciment de la Bòbila Madurell-Can Feu (Sant Quirze del Vallès, Vallès Occidental)». *Arraona* (Sabadell), 3, III època, tardor, p. 9-23.
- I. MONTERO; P. GÓMEZ; S. ROVIRA (en premsa). «Estudi analític d'alguns materials metàl·lics de la necròpolis del Pla de la Bruguera» a CLOP, FAURA, GANGONELLS, MOLIST, NAVARRO (en premsa).
- A. NICKELS (1989). «Agde. La nécropole du Premier Age du Fer». *Revue Archéologique narbonnaise* (Narbonne), suplement 19.
- M. A. PETIT (1986). *Contribución al estudio de la Edad del Bronce en Cataluña (comarcas del Moianès, Vallès Oriental, Vallès Occidental, Maresme, Barcelonès y Baix Llobregat)*. Universitat Autònoma de Barcelona, Tesi doctoral, inèdita.
- M. A. PETIT (1989). «Can Missert, una necròpolis del Bronze Final al Vallès». *Terme* (Terrassa), 4, p. 7-11; Centre d'Estudis Històrics de Terrassa i Arxiu Comarcal de Terrassa.
- E. PONS (1984). *L'Empordà. De l'Edat del Bronze a la del Ferro (1100-600 aC)*. Sèrie Monogràfica, 4. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona.
- E. PONS (1990). *Hàbitat i estructures domèstiques a Catalunya. Bronze Final i Primera Edat del*

- Ferro*. IX Curset d'Arqueologia. Estudi General de Lleida. Lleida, 17-20 d'abril de 1990.
- E. PONS; J. FRANCÉS (en premsa). «L'habitat et les ressources alimentaires du Bronze Final et du Première Âge du Fer à la Catalogne méditerranéenne». *XXIV Congrès Préhistorique de France. Les Civilisations Méditerranéennes*. Carcassona, 26-30 setembre 1994.
- E. PONS; J. L. MAYA (1988). «L'Âge du Bronze Final en Catalogne» dins *Actes du Colloque de Nemours*, 1986. p. 545-557.
- E. PONS; J. L. MAYA; R. BUXÓ (1989). «Hábitat y estructuras domésticas durante el final de la Edad del Bronce en el norte y oeste de Catalunya», *Colloque International Arles-sur-Rhône 19-21 Octobre 1989. Habitats et structures domestiques en Méditerranée Occidentale pendant la Protohistoire. Pre-Actes*.
- E. PONS; M. MOLIST; R. BUXÓ (1994). «Les structures de combustió i d'emmagatzematge durant la Protohistòria en els assentaments de la Catalunya meridional». *Cota Zero*, 10; p. 49-59.
- V. RENOM COSTA (1944). *Prehistoria. Revista del Museo de la Ciudad de Sabadell*.
- G. RUIZ ZAPATERO (1992). «Comercio protohistórico e innovación tecnológica: la difusión de la metalurgia del hierro y el torno de alfarero en el NE de Iberia». *Gala*, 1; p. 103-116.
- E. SANMARTÍ (1993). *Una tomba de guerrer de la primera edat del ferro trobada a Llinars del Vallès (Vallès Oriental), Barcelona*. Museu de Granollers. 1ª ed.
- E. SANMARTÍ; J. BARBERÀ; F. COSTA; P. GARCÍA (1982). «Les troballes funeràries d'època ibèrica arcaica de la Granja Soley (Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental, Barcelona)». *Ampurias* (Barcelona), 44, p. 71-103.
- J. DE C. SERRA RÀFOLS (1927-1931). «Estació hallstättica de Can Fatjó dels Orons (Sant Cugat del Vallès)». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (Barcelona), VIII, p. 582-586.
- L. TRELISÓ (en premsa). «Estudi antropològic» a CLOP, FAURA, GANGONELLS, MOLIST, NAVARRO (en premsa).